

SPOLOČENSKO-LUDSKÁ PODSTATA VÝROBNÝCH SÍL

RUDOLF ŠÍMA, Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Bratislava

Výrobné sily ako obsahová zložka spôsobu výroby a ich komplexná analýza majú významnú úlohu nielen vo vývoji spoločnosti, ale aj v materialistickom chápaní dejín a spoločnosti. Kategória výrobné sily tvorí významnú zložku filozofického kategoriálno-pojmového systému historického materializmu, ktorá je týmto systémom podmienená a zároveň ho sama silne ovplyvňuje. Pri vymedzovaní kategoriálno-pojmového statusu výrobných síl je filozofická analýza nevyhnutným predpokladom koncepcie-systémového chápania problematiky výrobných síl. Dialektika materiálnych a ideálnych, objektívnych a subjektívnych, vecných a ľudských, spoločenských a individuálnych zložiek, stránok a aspektov systému výrobných síl patrí k filozoficky veľmi zaujímavým a podnetným problémom. Pri ich riešení sa preveruje sila i teoreticko-metodologické, ideologické, svetonázorové i prakticko-premenné a regulačno-riadiace možnosti a schopnosti marxisticko-leninskej filozofie.

Problematika výrobných síl v etape budovania a upevňovania rozvinutej socialistickej spoločnosti na základe organického spájania výdobytkov vedeco-technickej revolúcie s prednosťami socializmu vystupuje čoraz viac do popredia praktickej i teoretickej pozornosti. Je to podmienené jej kľúčovou úlohou v rozvoji národného hospodárstva i v rozvoji celej socialistickej spoločnosti vôbec a na súčasnom stupni jej historického rozvoja zvlášť. Preto možno uvítať úvahu L. Hohoša o problematike výrobných síl ako úvod do širšej diskusie o týchto otázkach aj na stránkach časopisu *Filozofia*. Autor v nej nastolil rad problémov a postavil množstvo otázok, ktoré si vyžadujú filozofickú analýzu a funkčnú účasť filozofie pri ich riešení. Absencia filozofie pri ich skúmaní a riešení by bola nielen na škodu riešenia samotnej problematiky výrobných síl, ale aj na škodu samotnej filozofie, najmä jej historickomaterialistickej súčasti. Navyše sa ukazuje potreba splatiť podlžnosti, ktoré naša filozofia pri skúmaní problematiky výrobných síl doposiaľ má. Na niektoré z týchto podlžností by som chcel v tomto príspevku poukázať a naznačiť ich riešenie a splácanie.

1. Je to predovšetkým komplexné koncepcie-systémové chápanie výrobných síl, ich obsahu, štruktúry a vnútornej dialektickej interakcie ako filozoficko-sociálnej problematiky so spoločensko-ľudskou podstatou.

Doterajšie diskusie na stránkach marxistickej literatúry sa orientovali najmä na zloženie a štruktúru výrobných síl (napr. na to, či pracovný predmet patrí do výrobných síl). V dôsledku toho potom javový štruktúrno-funkcionálny substančný statický prístup a aspekt výrobných síl dominovali nad ich dynamickým koncepcie-systémovým prístupom a aspektom, založeným na spoločensko-ľudskej podstate výrobných síl. Príčinou toho bolo najmä to, že pri analýze výrobných síl vystupovali do popredia jednotlivé zložky (najmä vecné a energetické) s ich funkciami a plne sa nedocenili výrobné sily ako

relatívne samostatný systém výrobných síl so spoločensko-ludskou podstatou, v ktorej má hlavnú úlohu človek ako hlavná výrobná sila, aj keď pri určujúcej úlohe vecných a energetických zložiek výrobných síl. Práve ľudská zložka a stránka výrobných síl vystupuje do popredia v súvislosti s rozvojom vedecko-technickej revolúcie a jej revolučného vplyvu na systém výrobných síl. V jej svetle sa ukazuje, že jednotlivé zložky výrobných síl plnia v systéme výrobných síl systémovotvornú funkciu len vo vzájomnej dialektickej podmieneneosti a interakcii za rozhodujúceho vplyvu ľudsko-subjektívnych výrobných síl.

Spoločensko-ludská podstata výrobných síl je podmienená celým radom činiteľov. Je to predovšetkým ten fakt, že výrobné sily si vytvára a rozvíja spoločnosť preto, aby slúžili rozvoju spoločnosti vôbec a človeka zvlášť. Výrobné sily vznikli a rozvíjajú sa so vznikom a vývojom spoločnosti, najmä s rozvojom výrobného procesu ako jeho obsahová zložka. Slúžia ako prostriedok na ovládnutie prírody spoločnosťou a človekom na premenu prírodných foriem a stavov hmoty a energie na poľudštené formy a stavy, ktoré sú základom uspokojovania spoločenských potrieb a osobnostného rozvoja človeka. Najvýznamnejším ukazovateľom spoločensko-ludskej podstaty výrobných síl je však sám človek ako hlavná výrobná sila a najvplyvnejšia štrukturálna zložka výrobných síl. Rozhodujúcou je v tejto súvislosti otázka správnej interpretácie človeka ako hlavnej výrobnéj sily. Až tá nám umožní pochopiť výrobné sily ako spoločensko-ludskú a nielen technickú a technologickú kategóriu. Ako je známe, už Bucharin zaraďoval človeka do zložiek výrobných síl a predsa ich charakterizoval ako technickú kategóriu. Podobne si dnes počínajú tí jednotlivci, ktorí hovoria síce o človeku ako významnej zložke výrobných síl, ale ho chápu ako „ľudský faktor“ výrobných síl a neraz len ako zvonku manipulovaného a naprogramovaného výkonného „robota“, ktorý za kratšiu dobu viac a lacnejšie vyrába. Niet sa potom čo diviť, že ľudské, osobné sa im redukuje na neosobné, ktoré môže byť chápané a manipulované ako vecné a technické. Pri tejto interpretácii človeka vo funkcii výrobnéj sily nemožno pochopiť spoločensko-ludskú podstatu výrobných síl a chápať ich ako systémovú filozoficko-sociologickú kategóriu historického materializmu. Spoločensko-ludská podstata výrobných síl nevyklučuje, ale predpokladá, neoslabuje, ale posilňuje úlohu a význam prírodného základu, vecného a energetického aspektu výrobných síl.

Človek ako hlavná spoločenská výrobná sila a nositeľ „živej práce“ vo výrobe vtlača spoločensko-ludský charakter celému systému výrobných síl a každej jeho zložke zvlášť. V dôsledku toho sa výrobné sily a materiálno-technická základňa nemôžu chápať ako technický fenomén. Preto aj materiálno-technická základňa v socializme má a musí mať revolučný charakter. Vedecko-technická revolúcia posilňuje úlohu a zvyšuje ľudskú funkciu človeka vo výrobe tak v socializme, ako aj v kapitalizme. Človek sa nevyklučuje z výroby, ale sa mení jeho postavenie a prejav jeho úlohy vo výrobe. Zo zložky výroby sa mení na kontrolóra a regulátora výroby. Sám sa stáva najvyšším cieľom výroby a spoločenského bohatstva. Vedecko-technická revolúcia robí zbytočnými iba zastaralé špecializácie a tie vlastnosti a funkcie človeka, ktoré môže vykonávať technika. Tento fakt však ešte neznamená premenu človeka na hlavnú výrobnú silu. To je možné len v podmienkach socializmu, a to natoľko, nakoľko sa tu proces výroby mení — ako poukázal už Marx — „z jednoduchého pracovného procesu na vedecký proces“. (1, s. 189)

Človek vystupuje vo výrobe vo funkcii pracovnej sily vďaka fyzickým i intelektuálnym schopnostiam a vlastnostiam. To sú *ľudské subjektívne výrobné sily*, ktoré však jestvujú v dialektickej jednote s *vecnými objektívnymi výrobnými silami*. Do výrobných síl však nepatria všetky, ale len tie subjektívne vlastnosti ľudí, ktoré fungujú v ich pracovnej výrobnej činnosti. Vlastnosti a schopnosti človeka, ktoré tvoria obsah jeho pracovnej sily, nikdy nefungujú izolovane od celkového osobnostného profilu človeka a medziľudských vzťahov. Problematika a vzťahy pracovných síl sa preto musia skúmať v rámci problematiky človeka a medziľudských vzťahov. Analýza a správna interpretácia človeka ako hlavnej výrobné sily a toho, čo sa deje s človekom a v človeku ako hlavnej výrobné sile, je rozhodujúcim kľúčom k pochopeniu celej problematiky výrobných síl spoločnosti. Pretože pojem človek ako hlavná výrobná sila je spojený s pojmom ľudsko-subjektívne-výrobné sily, treba venovať zvýšenú pozornosť práve týmto silám a ich dialektickej interakcii s vecne objektívnymi výrobnými silami. Posun úvah L. Hohoša o problematike výrobných síl viac do tejto roviny by jeho úvahy v úvodnej štúdii o problematike výrobných síl zefektívnil.

V súčasnom období, najmä pod vplyvom vedeckotechnickej revolúcie, vystupujú u človeka ako hlavnej výrobné sily do popredia intelektuálne vedecké vlastnosti a schopnosti pracovnej sily. Na základe toho a s dobrým úmyslom podporiť tento trend niektorí autori robia nesprávny záver o určujúcej úlohe ľudsko-subjektívnych zložiek výrobných síl voči vecne objektívnym zložkám výrobných síl a neuvedomele tak porušujú materialistickú tézu o prioritě a určujúcej úlohe materiálno-objektívnych činiteľov pred ľudsko-subjektívnymi činiteľmi. Stráca sa im zo zreteľa rozdiel medzi človekom ako vecnou stránkou výrobných síl a ako hlavnou a určujúcou výrobnou silou. Priznanie určujúcej výrobné sily vecným objektívnym zložkám výrobných síl neprotirečí téze o úlohe človeka ako hlavnej výrobné sily, ani neoslabuje jeho intelektuálnu zložku, ani kontrolno-riadiacu a logickú funkciu vo výrobe. Ani priznanie úlohy hlavnej výrobné sily človeku ako subjektívnej výrobné sile a vzrastajúci rozhodujúci vplyv jeho intelektuálnej aktivity v riadení systému výrobných síl neznamená prvotnosť ľudského a ideálneho pred materiálnym. Vecne objektívne výrobné sily plnia voči ľudsko-subjektívnym výrobným silám určujúcu funkciu obsahu voči forme. Vzťah medzi týmito zložkami výrobných síl nemožno poznať na základe metafyzickej alternatívy „buď — alebo“, ale len na základe dialektiky, podľa ktorej riadiaca a kontrolná funkcia ľudsko-subjektívnych výrobných síl voči vecne objektívnym výrobným silám vzrastá na základe vzrastajúceho napĺňania sa vecne objektívnym obsahom.

Človek môže funkciu hlavnej výrobné sily dnes plniť najmä na základe rastu intelektuálnej vedeckej vybavenosti pod vplyvom vedecko-technickej revolúcie. Všestrannej príprave človeka pre túto vybavenosť v predvýrobnej, výrobné i mimovýrobnej oblasti musíme venovať zvýšenú pozornosť. Pokiaľ ide o výrobnú oblasť, vystupuje do popredia proces emancipácie, humanizácie a zvedechenia práce v komplexnom zmysle slova. Tak ako nikdy doposiaľ sa stáva aktuálna aj Marxova idea o zákone striedania práce, ktorý podmieňuje nielen striedanie práce, ale aj „pohyb funkcií, všestrannú pohyblivosť robotníka“. (2, s. 533) V socialistickej spoločnosti niet dôvodov pre existenciu sociálno-ekonomických bariér pri realizácii tohto zákona. Jeho realizácia však súvisí s komplexnou starostlivosťou o človeka, najmä v smere všestranného

vzdelávania, profesionálnej prípravy, ale aj rôznych foriem preškolenia, rekvalifikácie a pod. Prekonanie „čiastkového“ výrobcu vo výrobe založenej na trojčlánkovom systéme strojov a jeho nahradenie mnohostranne sa rozvíjajúcim a realizujúcim výrobcom vo výrobe založenej na štvorčlánkovom strojom systéme je v socializme nielen možné a potrebné, ale aj humánne nevyhnutné, aby sa mohla realizovať komunistická idea o všestranne a harmonicky rozvinutom človeku. To si však vyžaduje prekonať aj starú sociálnu stránku delby práce a na tom základe novým spôsobom regulovať aj technologický aspekt delby práce. A to už je úloha nielen technická a technologická, ale spoločensko-politická. Týka sa najmä spoločenskej formy práce.

2. Nedostatočnú účasť filozofie na riešení problematiky výrobných síl možno pozorovať aj pri riešení interakcie jednotlivých zložiek výrobných síl na základe úlohy a funkcie ľudsko-subjektívnych zložiek výrobných síl. Tu je nevyhnutné uplatniť koncepčný systémový prístup k systému výrobných síl spoločnosti a použitie rozličných systémových metód: systémovo-komponentnej, štruktúrno-funkčionej, porovnávacej atď. Funkčné pri riešení tejto úlohy môže byť aj rozšírenie kategoriálneho pojmového aparátu historického materializmu o kategoriálno-pojmový rad, v ktorom sa operuje:

- spôsobom výroby spoločenského života,
- spôsobom výroby materiálneho života,
- spôsobom výroby vlastného života.

Podstatné pri tom je, aby sa k výrobným silám nepristupovalo ako k mechanickému súhrnu zložiek, ale ako k ucelenému systému s diferencovanými štruktúrnymi zložkami a systémom dynamických interakčných vzťahov a funkcií medzi nimi. V tomto systéme musíme diferencovať nielen medzi zložkami a funkciami systému výrobných síl, ale aj medzi vzťahmi, ku ktorým patria vzťahy medzi ľudsko-subjektívnymi a vecnými objektívnymi zložkami výrobných síl, vzťahy medzi ľuďmi vo výrobnom procese i vzťahy medzi jednotlivými pracovnými procesmi a operáciami vo výrobe. Nesmie sa pritom zabúdať na rozdiel medzi technologickým a ekonomicko-politickým aspektom problematiky. Problém je o to zložitejší, že ten istý vzťah, napr. vzťah človeka k pracovným prostriedkom má stránku technologickú (ak ide o technologický vzťah vo výrobe a snahu človeka presunúť viaceré, pre človeka nedostojné činnosti na vecné a energické výrobné sily) i ekonomicko-politickú, ak ide o medziľudské vzťahy. Pokiaľ ide o technologický aspekt, ten sa úspešne rieši predovšetkým na základe vedecko-technickej revolúcie, ktorá vytváraním napr. systému štvorčlánkových strojov, zmien vo vecných a energetických zložkách výrobných síl atď. produkuje nové formy a spôsoby spojenia medzi človekom a pracovnými prostriedkami, resp. medzi človekom a technikou. Inú oblasť vzťahov v rámci výrobných síl predstavujú vzťahy medzi ľuďmi a výrobnými procesmi v rámci spoločenskej delby práce. Ide najmä o systém technologických vzťahov, ktoré vyjadrujú vnútorné vzťahy medzi zložkami výrobných síl. Preto ich niektorí autori pokladajú za čisto technologické, ktoré sa dajú riešiť technologickými prostriedkami a opatreniami na základe zákonov fyziky, chémie, mechaniky atď. Títo autori akoby zabúdali na spoločensko-ľudskú podstatu týchto vzťahov a na tú ich stránku, ktorou sa prejavuje ako vzťahy medzi ľuďmi sprostredkované vecnými a technologickými vzťahmi a sú v úzkej interakcii s výrobnými vzťahmi ako existenčnou formou výrobných síl. To nás však neoprávňuje zaradiť ich jednoznačne do systému výrobných vzťa-

hov, ako to robia niektorí autori. Technologické vzťahy pokladáme za sprostredkujúci článok medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi. V dôsledku ich vnútornej protirečivosti jedným aspektom sú prepojené na systém vnútorných vzťahov medzi zložkami výrobných síl a druhým na systém výrobných vzťahov.

Dôležitým momentom aj pre riešenie uvedených prostriedkov je dialektika individuálnych a spoločenských výrobných síl, ktorá úzko súvisí, s dialektikou subjektívnych a objektívnych, ľudských a vecných zložiek výrobných síl, ale sa s ňou nestotožňuje. Už preto nie, že v individuálnych i spoločenských výrobných silách sa prelínajú objektívne i subjektívne, ľudské i vecné zložky výrobných síl. Individuálnu výrobnú silu vymedzujeme ako systém fyzických a duševných činnostných i ideových vlastností a schopností jednotlivých ľudí, ktoré sa prejavujú v pracovnom výrobnom procese. Individuálna výrobná sila sa historicky mení a vyvíja najmä v závislosti od spoločenskej výrobnéj sily. V súčasnej dobe najmä v dôsledku nového postavenia človeka vo výrobe na základe dôsledkov vedecko-technickej revolúcie vystupujú čoraz viac do popredia aj také vlastnosti a kvality, ako je morálna povinnosť a zodpovednosť, svetonázorová a ideologická vyspelosť, všeobecná kultúrna vyspelosť, určitá vedecká a technická úroveň a iné vlastnosti pracovnej sily. Napr. ľudské a etické zlyhanie pracovnej sily v plne automatizovanej výrobe by dnes mohlo mať nezodpovedné dôsledky.

Spoločenská výrobná sila nepredstavuje iba súhrn individuálnych výrobných síl, aj keď sa rodí a rozvíja na základe vzťahov medzi nimi. Ide o novú kvalitu v rámci výrobných síl, ktorá vzniká na základe špecifickej koordinácie a kombinácie individuálnych výrobných síl, pri ktorej sa menia alebo znikajú niektoré vlastnosti a vzťahy individuálnych výrobných síl, iné sa posilňujú a rozvíjajú a vzniká aj celý rad nových vlastností, schopností a vzťahov. Pojem spoločenská výrobná sila je určitým rozvinutím Marxovho pojmu „súhrnného robotníka“. Pojem spoločenská výrobná sila má veľký metodologický význam aj pre vedeckú organizáciu práce, pre normovanie a odmeňovanie atď. Tu sa musíme vychádzať z individuálnej výrobnéj sily človeka, zohľadňovať jeho osobnostný profil, psychologické i fyzické vlastnosti atď. a vychádzať z poznatkov vied o človeku ako nositeľovi pracovnej sily, ale nezostať len pri tom. Treba zohľadňovať novú výrobnú silu v podobe „súhrnného robotníka“. Zdá sa, že táto skutočnosť ešte patrične neprenikla do našej činnosti v oblasti teórie a riadenia práce. Samozrejme, že individuálne a spoločenské výrobné sily a ich vzájomný vzťah majú odlišný charakter v odlišných spoločenských systémoch.

Tretím problémom, pri riešení ktorého chýba väčšia a kvalifikovanejšia účasť filozofie, je problém vedy ako produktívnej sily a najmä bezprostrednej výrobnéj sily. Veda už od svojho vzniku a úmerne svoju rozvoju vplývala na výrobu a bola výrobou a jej potrebami priamo i nepriamo podmienená. Prejavovala sa nielen ako forma spoločenského vedomia a oblasť individuálnej duchovnej aktivity, ale aj ako forma všeobecnej spoločenskej činnosti a produktívna sila. Vo vede ako produktívnej sile je objektívna možnosť premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu. Premena tejto možnosti na skutočnosť je náročný mnohostranný a mnohovrstvový proces. Podstatou a dominujúcou funkciou vedy je však poznávací funkcia, od ktorej sa odvodzujú všetky ostatné funkcie vedy. Ich úroveň a kvalita závisia od poznávacej kvality vedy.

Veda však na rozdiel od iných foriem poznania predstavuje kolektívny rozum, alebo ako to vyjadroval Marx „všeobecný intelekt“, pomocou ktorého sa poznáva a za určitých podmienok aj pretvára objektívny svet.

V súčasnej dobe nemáme do činenia s vedou len ako s duchovným javom, ale aj ako s produktívnou a bezprostrednou výrobnou silou. O problematike premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu jestvuje bohatá marxistická literatúra a odznali mnohé podnetné a hodnotné diskusie. Aj napriek bohatému ideovému dedičstvu klasikov marxizmu, najmä Marxa k tejto problematike, je tu ešte veľa nejasností i rozdielných názorov. Ide o významnú problematiku so závažnými teoretickými i praktickými dôsledkami. Proces premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu je zložitým mnohostranným etapovitým procesom v plnom zmysle slova. Kľúčom k jeho poznaniu je správne pochopenie spoločensko-ludskej podstaty a vnútornej dialektiky štrukturálnych zložiek výrobných síl, ako aj pochopenie samotnej povahy vedy. Treba tu prekonať aj zjednodušené úzke chápanie vedy v podobe jej redukcie len na formu spoločenského vedomia i príliš široké a bezbrehé chápanie vedy. Premena vedy na bezprostrednú výrobnú silu neznamena len uplatňovanie vedeckých poznatkov a ideí vo výrobe, ale základnú premenu celej vedy, vznik novej sociálno-výrobnej funkcie vedy, najmä zmenu jej sociálneho statusu a taký jej prienik do výroby, že v nej vyvoláva základné revolučné premeny, nové technické a technologické procesy a človeka z tradičného ľudského faktora mení na hlavnú výrobnú silu. Pre realizáciu procesu premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu je dôležité nielen to, čo sa deje vo vede a v akom stave sa veda nachádza, ale aj to, čo sa deje vo výrobe a v akom stave je výroba. Ak sa výroba nerozvinula na takú úroveň že vyžaduje premenu vedy na bezprostrednú výrobnú silu, tak veda sa nemôže premeniť na bezprostrednú výrobnú silu. Proces premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu začal už v období priemyselnej revolúcie na konci 18. a na začiatku 19. stor. Už tu sa veda začína rozvíjať ako spoločenská intelektuálna sila. Materiálnym základom tohto procesu bola strojová veľkovýroba. Úplné uskutočnenie tohto procesu sa predpokladá až v komunizme, keď sa vytvorí pre to nevyhnutné industriálno-technologické a sociálno-politické predpoklady a výrobný proces sa bude môcť premeniť na technologickú aplikáciu vedy.

Dnes sme vo významnom štádiu premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu, keď sa v podmienkach socializmu prekonalo buržoázne odtrhnutie a od cudzenie všeobecného intelektu od jednotlivých robotníkov a veda ako bezprostredná výrobná sila sa stáva bezprostrednou všeobecnou pretvárajúcou silou spoločnosti a zároveň formou, ktorá človeku práce umožňuje kontrolovať a regulovať výrobný proces i podmienky spoločenského životného procesu v smere spoločensko-ludských potrieb a cieľov.

V názoroch na proces premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu sa stretáme s dvoma jednostrannými prístupmi.

Prvý z nich redukuje tento proces na premenu ideálneho na materiálne, na spredmetnenie vedy v automatizovaných strojových zariadeniach, technologických postupoch a pod. V analogóne intelektuálnej činnosti v podobe elektronickej výpočtovej techniky majú sklony vidieť nahradenie človeka aj v riadiacich a logických funkciách. Na tom základe sa objavujú názory o uvoľnení človeka z výroby. Spredmetnená veda sa predstaviteľom tohto názoru javí ako hlavná výrobná sila a mŕtva práca ako determinant živej práce a vládca nad

živou prácou. Vedu neuznávajú za bezprostrednú výrobnú silu, ale vidia jej vplyv len sprostredkovane cez jej spredmetnenú formu.

Druhý jednostranný názor na premenu vedy na bezprostrednú výrobnú silu vychádza z predpokladu, že veda ako bezprostredná výrobná sila nie je oddelená od človeka, ale je zložkou jeho ľudskej podstaty a bezprostrednou výrobnou silou sa stáva len ako všeobecný intelekt v podobe živej práce. Veda nemôže nahradiť človeka vo výrobe, iba ho zastúpiť v niektorých nie typických ľudských funkciách a úlohách. Predstavitelia tohto názoru vidia pôsobenie vedy vo výrobe v podobe bezprostrednej výrobnej sily len priamo vo forme intelektuálnej výrobnéj sily, ktorá je zložkou živej ľudskej práce. Ako by sa zabúdalo, že aj v tomto prípade ide o vstup vedy do výroby a o revolučné pôsobenie vo výrobe sprostredkovane cez človeka práce, cez jeho vedomie, myslenie a najmä aktivitu založenú na vede.

Domnievam sa, že uvedené dva jednostranné názory prekonáva stanovisko, podľa ktorého proces premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu, ktorá vyvoláva revolučné premeny vo výrobných silách i v celej výrobe, sa deje rozličnými formami a na rozličných úrovniach. Prejavuje sa tak v spredmetnenej forme vedy, ako aj vo forme duchovnej intelektuálnej sily súhrnného pracovníka a jeho jednotlivých zložiek. Premena vedy na bezprostrednú výrobnú silu neznamenaá nejaký priamy vstup vedy do výroby a jej pôsobenie vo výrobe a spôsob samostatného činiteľa materiálnych výrobných procesov. Deje sa tak len sprostredkovane cez živú a mŕtvu prácu človeka práce, čiže cez človeka práce či pracovnú silu, cez pracovný prostriedok a pracovný predmet. Tieto základné formy prejavu vedy ako bezprostrednej výrobnej sily sa navzájom prelínajú a podobne ako živá a mŕtva práca prechádzajú jedna do druhej.

Z nášho chápania procesu premeny vedy na bezprostrednú výrobnú silu vyplýva, že na bezprostrednú výrobnú silu sa môžu meniť, resp. funkciu bezprostrednej výrobnej sily môžu plniť nielen prírodné a technické vedy, ale aj spoločenské vedy a dokonca aj iné formy ľudského duchovného osvojovania sveta, ako sú duchovná kultúra, formy ideológie, tradície a pod. Názor, že spoločenské vedy nejestvujú a nepôsobia vo forme bezprostrednej výrobnej sily, ale že pôsobia na výrobu len sprostredkovane cez nadstavbu, okrem iného ignoruje aj Marxovu ideu „jednej vedy“ i tézu o premene ideálna na materiálne a materiála na ideálne prostredníctvom ľudskej praxe. Praktické dôsledky tohto názoru sa musia prejavíť aj v nedocenení rastúceho významu spoločenských vied, najmä disciplín marxisticko-leninskej teórie pri plánovitom uvedomelom riadení procesu materiálnej výroby i celého ekonomického systému, vrátane poznania človeka práce a starostlivosti o neho ako východiska rozhodujúceho subjektu a konečného cieľa výrobného procesu. Téza o premene vedy na bezprostrednú výrobnú silu nemôže byť izolovaná od požiadavky plánovite a uvedomele riadiť spoločenskú výrobu, čo nie je možné bez vstupu spoločenských vied do výroby v podobe bezprostrednej výrobnej sily i priameho činiteľa pri vytváraní novej spoločenskej výrobnej sily.

LITERATÚRA

1. MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Zv. 2. Bratislava 1975.
2. MARX, K.: Kapitál. Zv. 1. Bratislava 1967.